

МАРИЯ НИКОЛЧОВСКА. НАРОДНИ НОСИИ ОТ ИЗТОЧНИТЕ РОДОПИ. АЛБУМ. ИК „ГУТЕНБЕРГ“. С. 2017; 100 стр. ОЩЕ ВЕДНЪЖ ЗА РЕАЛНАТА ПОЛЗА ОТ ДЕЙСТВИТЕЛНО ПРЕРАБОТЕНИТЕ И ДОПЪЛНЕНИ ВТОРИ ИЗДАНИЯ

Ваня Иванова

Албумът „Народни носии от Източните Родопи“ излиза от печат през месец май на настоящата година. За издание-то се появяват отзиви в местния периодичен печат,¹ то фигурира в сайтове, представящи КИИ на региона,² както и в част от електронните книжарници. Върху страниците му, авторката Мария Николчовска³ – дългогодишен уредник в Кърджалийския музей, отразява основно резултати от свои теренни обхождания в бившия Кърджалийски окръг (през 70-те години на ХХ в.) и в малка степен използва фотографии от фондовете на РИМ-Кърджали и ДА-Кърджали (предоставени главно от Мара Михайлова – най-известната местна журналистка и общественичка през 30-те и 40-те години на миналия век).

¹ Вж. напр. албума „Народни носии от Източните Родопи“, издаден пак след 38 години (редакционна статия). В: *Нов живот*, 28.05.2017, с. 4, както и на електронния сайт на същото издание.

² Вж. Галерия „Родопи“. <http://rhodopes-gallery.com/taxonomy/term/4> (достъпен 16.10.2017)., Facebook профила на Инфомагазин Родопи, <https://www.facebook.com/events/312966812459803> (достъпен 16.10.2017) и др.

³ Мария Петрова Николчовска е родена на 02.09.1942 г. в с. Тенево, област Ямбол. Основното си образование получава в местното училище, а средно – в град Ямбол. През 1967 г. завършва специалност „История“ в СУ и след това три години учителства в с. Оряхово, Хасковско и с. Фогиново, Кърджалийско. През 1970 г. постъпва в Окръжния исторически музей в Кърджали, където работи до пенсионирането си през 1997 г.

Като уредник публикува статии в редица специализирани издания – „Известия на музеите в Южна България“, „Музеи паметници на културата“, БЕ и БФ, в сборници от научни конференции. Част е от авторски колективи, изготвили албуми и монографии, представящи селищните истории на Кърджали, Момчилград, Ардино и Ивайловград. Активно участва в работата по постоянната експозиция на отдел „Етнография“ в РИМ – Кърджали. В ДА-Кърджали е обособен неин личен фонд (Фонд 1129, 1 опис, 24 архивни единици).

След своето пенсиониране се връща в с. Тенево, където продължава да участва активно в местния културен живот (Вж. К. Харутунян. *И Тенево вече има своята писана история*, <http://yambolpress.bg> (достъпен 16.10.2017).

Последната публикация, свързана с Мария Николчовска, е от 01.11.2017 г. Изготвена е от нейния бивш колега в музея Георги Кулов и носи красноречиво заглавие в пряка връзка с деня, на който е публикувана в сайта за регионални новини BGVESTINET Кърджали. Вж. Г. Кулов. *Историческият музей даде на Кърджали много будители, една от тях е Мария Николчовска*, www.kardjali.bgvesti.net (достъпен 01.11.2017).

В предговора на албума авторката се спира върху основните причини за представянето на изчезващия или вече изчезнал патриархален свят на местни жители и преселници в района на Източните Родопи, намерил един от своите най-характерни изрази в техните „народни носии“. Наред с подразбиращия се чисто научен интерес М. Николчовска акцентира върху патриотичното възпитание и необратимите демографски процеси, сред които са посоченото от нея обезлюдяване на помалките селища и непосочената унификация като неизбежен резултат от глобализиращото се потребителско общество в световен мащаб.

Интересен акцент в представената авторова визия е откритата чисто утилитарна насоченост на част от изданието, предвид логичното заключение, че предложените кройки и схеми на орнаменти от шевици могат да получат удачно практическо приложение при изработването на „детайли, елементи от костюми и дори цели носии както за лични нужди, така и за изяви на фолклорни и певчески състави“.

Предговорът е последван от сравнително кратка, но достатъчно детайлна „Характеристика на народни носии от Източните Родопи“, където изрично е пояснено, че „обект на ... изследване са народните носии на българите християни, българите мохамедани и турците“.

При изготвянето на неизбежните класификационни схеми М. Николчовска използва добре познати и общоприети делитбени белези – *пол и възраст* (мъжко, женско, моминско, детско облекло и тип прическа); *участие в задължителни социализиращи обредни практики* (булчински костюм, всекидневно vs. празнично облекло); отчетена е и *сезонната детерминираност* на част от елементите на традиционния народен костюм.

Авторката се съобразява и с друг, задължително присъстващ делитбен белег в специализираната научна литература при представяне на женското облекло – вида на горната дреха, носена над ризата. Оказва се, че

в Източните Родопи могат да се открият образци и на 3-те основни типа – престилчено (едно- и двупрестилчено), сукманено и саяно. За сметка на това мъжкото източнородопско облекло е само чернодрешно.

М. Николчовска прецизно е отразила и различните наименования, които се използват в отделните селища за означаване на основните части от женските народни носии, каквито са ризата, сукмана, саята. Не са пропуснати рокленият тип облекло, чорапите, подложката на забрадката, обувките. При турчините са маркирани шалварите, антерията, фереджето, яшмакът.

Обект на специален интерес от страна на авторката (включително в други научни публикации) е престилката в Източните Родопи и по-специално т.нар. „кара фута“ – широка двуплата престилка с хоризонтален шев, която обгражда цялото тяло на жената от кръста надолу и се завързва странично.

При мъжкото облекло, наред с изброяването на отделните му части, е обърнато внимание на двуплатия овчарски шал и типичните шапки, детерминирани от професионалната принадлежност – черен калпак от агнешка кожа при християните и фес при мюсюлманите. Упоменати са и прическите, вкл. т.нар. чомбас.⁴

Наред с чисто дескриптивното представяне в общата уводна част, авторката излага хипотези за възможния генезис и историческа еволюция на отделни части от народната носия.

Определяна като „изключителен професионалист на терен“,⁵ М. Николчовска предлага поредното доказателство с последващите части на разглеждания тук албум, където са представени народни носии от Кърджалийско, Ивайловградско, Крумовградско, Кирковско, Джебелско, Ардинско – общо 6 местни региона, като при всеки от тях се дава

⁴ Мъжете от с. Съчални бръснат главите си, а на върха оставят сплетена дълга коса, която е наречена чомбас.

⁵ Г. Кулов, *Историческият музей даде на Кърджали много будители.*

информация за народни носии от две или повече селища. Първоначално авторката се спира накратко върху историята и респективно етническият състав на съответното населено място, а после описва подробно всички елементи на традиционния костюм, отбелязвайки стриктно местните наименования на всяка една от неговите части.

Така народните носии от Кърджалийско са представени с традиционното народно облекло от с. Пчеларово („старо българско село“) – булчинска и моминска носия, мъжко всекидневен и овчарско облекло, наред с детско облекло.

Значимо място е отделено на преселниците от Гюмюрджинско и Дедеагачко. Представени са народни носии от селата Манастир (моминска, женска и мъжка празнична носия, булчинска носия) и Съчанли (булчинска носия и овчарско облекло). Оригинални снимки от 20-те години на миналия век дават възможност за сравнение с традиционните народни костюми на преселници от други части на Беломорска Тракия.

В чисто количествен план най-много носии (като видово разнообразие и брой селища) са тези от селищата в Ивайловградско.⁶ Това са женски носии от селата Свирачи, Покрован и Камилски дол (от двете села и празнични носии), Долно Луково и кв. Лъджа.⁷ Представени са всекидневни женски облекла на преселничка от с. Каяджик, Софийско, и от безспорно екзотичното село Мандрица, в което след XVI век се заселват албанци, а в началото на XX в. идват и българи бежанци.

⁶ След 1998 г. селищата от Ивайловградско са прехвърлени към област Хасково въз основа на изрично изявено желание от страна на местните жители, но след включването си в пределите на българската държава (тоест от 20-те години на XX в.), те са част първо от Мастанлийски (1919 – 1934), а после от Кърджалийски окръг (1959 – 1987).

⁷ Квартал на Ивайловград с преселници от с. Мандър, Мала Азия (тръгнали преди няколко века от Чирпанско), които се установяват в Лъджа през първите десетилетия на XX век,

Мъжките и женските носии от Ивайловград са типичен пример за облекло на градско население, своеобразна хибридна форма, отразяваща „взаимодействието между местната народна традиция и градското влияние“. Върху носията на ивайловградчани явно се отразява добре развитото пашкулопроизводство в района. Много коприна се използва и при изработката на женската носия в с. Драбишна, където е налице видим преход от традиционното сукманено облекло към градския роклен тип под въздействието на съседния Ивайловград.

Народните носии от Крумовградско се оказват своеобразна представителна извадка, отразяваща етническата и професионалната пестрота на региона: българи християни (с. Аврен и с. Черничево), българи мюсюлмани (селата Аврен, Егрек и Девисилово) и турци (с. Токачка, с. Пелин, с. Поточница). Подробно са описани женски всекидневни и празнични носии от с. Аврен, с. Черничево, с. Егрек, с. Пелин и с. Поточница; момински носии от Аврен и Черничево; летни работни носии от Аврен и Токачка. Атрактивни са женската и детска носия от с. Девисилово, чиято дескрипция е съпътствана от разказ на любопитна и нелишена от архетипни образи история за основаването на 4-те съседни села с българо-мюсюлманско население, които до 1934 г. носят общото име Дикили („побит“).⁸

От носиите в Крумовградско е описана подробно една мъжка носия – всекидневната от с. Егрек, само с фотография е представена друга всекидневна мъжка носия – от с. Токачка.

Следващите три дяла – народните носии от Кирковско (с. Джебел и с. Тихомир), Джебелско (с. Припек и с. Устра) и Ардинско (с. Петково,⁹ с. Жълтуша, с. Мусево, с. Русал-

⁸ Това са днешните села Голям и Малък Девисил, Девисилово и Девисилица.

⁹ Село Петково е единственото „чисто българско село“, известно със своите предприемчиви майстори – абаджии, калайджии и зидари, които след откъсването на Беломорска Тракия със затварянето на южната гра-

ско), подобно на носиите от Крумовградско по красноречив начин отразяват конфесионалното влияние върху отделните части (и съответната им еволюция във времето) на отново предимно женските (вкл. момински) костюми – всекидневни и празнични.

Авторката също така коректно отбелязва къде е включила възстановки, изготвени въз основа на информация от възрастни жени, носили такова облекло (напр. моминска празнична носия от с. Русалско от края на XIX век, заменена от „характерните“ шалвари, антерия, фередже и яшмак).

Наред с цветните фотографии, предлагащи цялостен изглед на съответната носия, облечена от мъж, жена или дете, в албума са включени още снимки, които показват как изглеждат шарки върху чорапи и шевици върху ризи, елечи, престилки, саи и др.; различни бижута (за забрадки и носената под тях шапчица, пафти, колани, муски, гerdани, гривни, обици, мънистени накити и накити за глава); както и обувки (чехли, мести, емении, кундурри, тулумби).¹⁰

Безспорен нов момент, в сравнение с първото издание на албума от 1979 г., е включването на отделна част, посветена на „Традиционното облекло на турското население от Източните Родопи, края на XIX – началото на XX век“, макар че и в някои предишни части на книгата също е отделено внимание на еволюцията в облеклото на турчините, основно под влияние на съседна Турция (с. Устра и с. Русалско). В тази част, отново с характерните им наименования, са представени отделните елементи на турското женско и мъжкото облекло в Източнородопската област чрез проследяване на техните регионални специфики.

ница намират „добър пазар за изделията си в Ардино, Кърджали и Крумовград“, а някои се заселват там и за постоянно.

¹⁰ Населеното с българи мюсюлмани с. Тихомир е най-известното селище в Източните Родопи с това, че неговите жители практикуват обушарския занаят и по-специално т.нар. папукчийство, еменджийство или чехларство.

Не липсват и пространствени паралели с други части на страната (основно със Западните Родопи). Точно тук са и нововключените снимки от фондовете на РИМ – Кърджали и ДА – Кърджали.

При продължаващи сравнения с първото издание на албума се открояват по-подробните описания като е променен не просто словоредът, а са допълнени нови данни при вече фигуриращите описания от 1979 г. Във второто издание е включена и друга карта, указваща населените места, от които са включените в албума носии. Трудно е да се каже обаче коя от двете карти е по-сполучливо решение.

Съвсем естествено във второто издание е сведена до минимум задължителната до 1989 г. идеологизация на съдържанието и произтичащата от нея автоцензура.

Все пак ще си позволя да изтъкна може би единствения плюс на първото издание от 1979 г., който обаче липсва във второто от 2017 г., а именно – уводът, преведен на руски и немски и пояснителните надписи към всички илюстрации, които също са преведени на тези два езика. За съжаление второто издание на „Народни носии от Източните Родопи“ продължава негативната тенденция за затваряне в тесните национални рамки, предлагайки публикации, основно на български език, които в част от случаите (както е тук) са лишени даже от резюмета на английски или друг, по-широко използван език в международен план.

Накрая ще завърша с Приложенията в албума, които са обособени в три части – фотографии на „Прически и забраждане“, „Кройки на елементи от народните носии“ и „Схеми на орнаменти от шевици“.

Прави впечатление много доброто полиграфическо изпълнение на албума от ИК „Гутенберг“. Не мога да не подчертая и безспорния принос на Стела Тодорова – бивша колега на авторката от музея в Кърджали, чиято фирма (Т&М ООД) финансира второто издание и фактически прави възможна неговата поява в допълнен и преработен вид.

Няма да пропусна клишето за изключителната ценност на изданието като приносно такова в съответната тематична сфера на етнологичното познание, предвид ограничения брой на албумите, представящи народни носии от различни региони на България. Същевременно в албума могат да намерят полезна информация диалектолози, историци, хореографи, антрополози, филмови режисьори.

Предполагам, че с удоволствие биха го използвали занимаващите се с бродерия и изработване на бижута, както и всички онези неспециалисти, които поне за малко ще се откъснат от забързаното си всекидневие, потъвайки в загадъчния свят на народните носии от Източните Родопи, който продължава да привлича и омагьосва по особен, силно въздействащ начин.